

Masis Kürkçügil: Hayatın Kıyısından Tarihe Sıçrayanların Hikâyesi

Posted on 24/01/2020

Meline Manuşyan'ın büyük bir sadelik, coşku, aşk ve sadakatle donanmış, Misak Manuşyan'ın hayatı hakkında temel kaynak olan "Manuşyan" kitabı türkçede yayımlanırken, herhangi bir yıldönümü, anma, tartışma yokken Fransa'da iki kitap bir çizgi roman daha yayımlandı. Bunlara ilaveten Robert Guédigian'ın "L'Armée de Crime" (Caniler Ordusu) filmi Eylül 2009'da gösterime girdi.

Uzun süre Manuşyan'ın kurşuna dizilmeden önce Meline'ye gönderdiği mektuptan esinlenmiş Aragon'un şiiri ve Leo Ferre'nin sesiyle belleklerde yer etmiş olan efsane, biraz daha ete kemiğe bürünüyor.

İkinci Dünya Savaşı'nın doksanıncı yılı neredeyse sessiz sedasız geçirildi. Nazizmin yenilgisi sanki barbarlığın tarihe gömülmesine yetmişti. Yirminci yüzyılın tanıdığı en büyük felaket, yalnızca verdiği kayıplar, acılardan ibaret değil; en elverişsiz koşullarda bile insanlık onurunu ayakta tutmak için direnenlerin yazdığı sayfalar asla unutulmamalı. Düzenli orduların savaşlarında, salgın hastalıklarda, yoksullukta milyonlar yitirildi. Bütün bu anonim direnişçilerin yanı sıra tarih kendisine beklenmedik muhataplar da buldu. Katliamdan kurtulmuş, işgalden, faşizmden, Frankizmden, nazizmden, Yahudi düşmanlığından kaçmış, yurtlarından sökülmüş, yoksul basit insanlar barbarlık kapıyı çalınca ev sahiplerinden çok daha derin bir duyarlılıkla, zor bela tutundukları hayatın kıyısından tarihe sıçradılar. Anlatılan hikâye Fransa'nın Naziler tarafından işgal edilmesi karşısında göçmen işçilerin yürüttüğü direnişin hikâyesidir. Onlar 1915'in artıkları, Orta Avrupa'dan kaçmış Yahudiler, Romanyalılar, Polonyalılar, Franco'dan kaçmış Pirenelerdeki toplama kamplarında bulunmuş, İspanya İç Savaşı'ndan arta kalmış direnişçiler, Mussolini İtalya'sında faşizme karşı savaşmış olanlar, Nazizme karşı mücadelenin belki de en zor cephelerinden birinde,

Paris'te işgal altında, partizanlığı seçtiler.

Herhangi resmi bir tarihte yer almadıkları için bir tür aşağıdan, alternatif tarihin özneleri olarak zamanla silinmediler. Aralarında Stalin temizliğinden kaçmış birinin (Arpen Davityan-Manukyan) bulunması da sanki bu felaketler yumağının tamamlayıcı unsuruydu. İdama mahkûm edilen yirmi üç partizanın yirmisi yabancıydı.

Hiçbiri kahramanlığa kendini hazırlamamıştı. Aralarında şu veya bu şekilde öne çıkmış biri yoktu. Örgücü, tesviyeci, inşaat işçisi, dökümcü, tornacı, işçiydiler. “Telaffuzu zor isimleriniz... Kimse size Fransız demez gibiydi” diye yazıyordu Aragon düştüğü mısralarda. Göçmendiler, emekçiydiler, tarihin sillesi telaffuzlarına ve çehrelerine nakşolmuştu... Bütün bunları yaşamış olarak tereddüt etmeden direnişe katıldılar.

MANUŞYAN DIYE BİRİ

1906 Adıyaman doğumlu Misak, 1915 katliamından kurtulup yetimhanelerde yıllarını geçirdikten sonra 19 yaşında Marsilya'ya ve daha sonra Paris'e gelen edebiyat meraklısı bir emekçi olarak kendi çevresinde sivrilen, tanınan biri haline gelir. Büyük kriz sırasında Citroen fabrikasındaki işinden olunca heykeltıraşlara modellik yaparak hayatını kazanır. Baudelaire, Verlaine ve Rimbaud'dan çevriler de yayımladığı Çank ve Mışaguyt dergilerini çıkarırken, bir yandan da Sorbon'da edebiyat, siyaset, felsefe ve ekonomi politik derslerini dinleyici olarak izler.

Manuşyan işçi hareketinin büyük bir kabarış gösterdiği 1934'te Komünist Partisi'ne üye olduğunda artık gençlik heyecanını geride bıraktığı bir yaştadır. Yine de derin siyasal tartışmaların cereyan ettiği on yılda belirgin bir tutumu yoktur. Edebi çalışmalarına devam eder, Ermenistan'a yardım komitesinde yer alır. İspanya İç Savaşı'na katılmak ister. Savaş başladığında Rouen'deki bir fabrikada tornacı olarak çalışmak zorunda kalır. Ancak Haziran 1940'da Paris'e döner. Almanların Rusya'ya saldırmasından önce 1941'de bir antikomünist kovuşturma sırasında yakalanırsa da birkaç hafta sonra hakkında herhangi bir kanıt bulunmadığından serbest bırakılır. Ardından MOI'nin yeraltındaki Ermeni kesiminin siyasal sorumlusu olduysa bunu partide önemli görevlerde bulunmasında aramak abestir. Ancak çevresinde iyi tanınan biri olduğu kesin.

MOI (MAIN D' OEVRE IMMIGRÉE) GÖÇMEN İŞGÜCÜ

MOI, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yabancı işçilerin komünistler tarafından örgütlenmesinde bir araç olarak kurulmuştu. Fransa'da bulunan çeşitli milletlerden işçiler MOI'de örgütleniyordu. Ekonomik göçün ürünü olan emekçilerin ardından Avrupa'da faşizmin yükselişinin ardından siyasal göçmenler gelmeye başladı ve en sonra da İspanya'dan gelenlerle örgütün antifaşist ruhu güçlendi. MOI faaliyetleri, 1942'de başlamış olmakla birlikte zirvesine Manuşyan grubu ile ulaştı. Grubun faaliyetleri 1943 yılının martından kasımına devam eder. Manuşyan, ilkin teşkilatın Paris teknik komiseri olur, ağustosta ise askeri komiser olarak atanır. Kasım ortasında 68 kişinin tutuklanmasıyla

grubun varlığı sona erer.

Yakalanmaları üzerine, daha sonra “Kızıl Afiş” olarak ünlenecek olan “Caniler Ordusu” başlıklı afiş Almanlar tarafından 15 bin adet olarak basılıp çeşitli kentlerin duvarlarına yapıştırılır. Afişin ortasında Manuşyan’ın fotoğrafı vardır: “Ermeni, çete reisi, 56 saldırı, 150 ölü, 600 yaralı.” Afişten beklenen propaganda ters teper. Bütün direniş için büyük bir moral kaynağı; insanlar için martir’in amblemi haline gelir.

Manuşyan grubunun yargılanması Vichy hükümeti tarafından yabancı düşmanlığının ve antisemitizmin beslenmesi için kullanılır: “Kendilerini kabul etmiş olan ülkede huzursuzluk yaratarak Fransız konukseverliğini suistimal eden yabancıların ve Yahudilerin faaliyetleri”. De Gaulle yanlısı direnişin Londra radyosu ise iki ay sonra Almanların yanlış bilgilendirmesinden sakınmak gerektiğini, direnişçilerin esas olarak memurlar, basit vatandaşlar olduklarını belirtir. 1966 tarihli üç ciltlik Larousse’da Manuşyan’ın adının geçmemesi, göçmenlerin direnişinin bir türlü “ulusallaştırılmamasının” bir göstergesi olsa gerek.

Fransız Komünist Partisi’ne gelince, eylemleri şahıslar zikredilmeden sahiplenmek daha kolaydı. Ne de olsa üç renkli bayrağı göçmenlerin yükseltmiş olması pek de kulağa hoş gelmezdi. MOI adı bile başa belaydı; Fransız direnişinin yabancılar tarafından yapıldığı izlenimini uyandıracak böyle bir şey parti tarafından hoş karşılanamazdı. Parti yayın organı 1 Mart 1944’te olaya hasrettiği on beş satırda hiçbirinin adını anmıyordu. Bunun için 1951’i beklemek gerekecektir. Bu kez Manuşyan’ın Meline’ye ünlü mektubuna da yer verilir ama “ihamet”le ilgili iki satır sansüre uğramıştır!

MANUŞYAN GRUBU YENİDEN

Simone Signoret’nin seslendirdiği Stéphane Courtois ve Mosco Boucault’un 1985’te

yaptıkları “Emekliye ayrılmış teröristler” belgeseli örtük olarak Komünist Partisi yöneticilerini Manuşyan Grubunu yüzüstü bıraktığı ithamında bulunuyordu. Mart 2007’de yapılan Rus, Fransız ve Alman arşivlerine dayanan bir başka belgeselde ise bu tez çürütülmekte.

Manuşyan’ın hoşnutsuzluğunu üst kademelere iletmek istemesine rağmen bir sonuç elde edememesi, grubun Londra’dan gelen bir iki silah dışında lojistik desteğin büyük miktarda kendi çevrelerinden sağlandığı gözönüne alınırsa Fransız Komünist Partisi’nin “ilişki” dışında grupla yakın bir ilişkisi olmamıştır.

MOI eylemleri Kızıl Afiş veya Manuşyan grubuyla sınırlı olmadığı gibi sınırlı da kalmadı. Bir Çekoslovakyalı Yahudi komünist olan Artur London, İspanya İç Savaşı’na, daha sonra da Fransa’da direnişe katılmış, 1942’de Naziler tarafından yakalanıp toplama kampına atılmıştır. Kendisi Ekim 1941 ile Ekim 1942 arasında MOI yöneticisidir. Savaş sonrasında 1949’da Çekoslovakya’da Dışişleri Bakan yardımcısı iken tutuklanmıştır. 1952’deki Prag mahkemelerinin 14 sanığından biriydi. İşkence altında “devlete karşı fesat”tan idamdan kurtulsa da ömür boyu hapse mahkûm olur. 1956’da itibarı iade edilir. 1963’te Fransa’ya yerleşir. L’Aveu adlı kitabında topladığı anılarını (1968) Costa Gavras (başrolünü Yves Montand’a verdiği) filme alır.

Manuşyan’dan önce MOI’de yer alan, İspanya’da Uluslararası Tugay saflarında gönüllü savaşmış olan Çekoslovakyalı komünistler, Stalin’in ölümüne doğru, 1952’de, 1936-38 Moskova mahkemelerine benzer bir temizlik harekâtına tabi tutulduklarında, Manuşyan grubu doğrudan doğruya söz konusu edilmese de bir bütün olarak MOI faaliyetleri inkar edilmiş; bununla yetinilmeyerek “Fransa’da, IV. Enternasyonal’in, Avrupa yönetici örgütü” olarak takdim edilmiştir.

DES LIBÉRATEURS?

GRZYWACZ
JEF POLONAIS
1 ATTENTAT

ELEK
JEF HONGROIS
8 DÉMOLISSEMENTS

WASBIROT
JEF POLONAIS
LETZIE - STREUBING

WITCZITZ
JEF POLONAIS
11 ATTENTATS

RINGERWEIG
JEF POLONAIS
8 DÉMOLISSEMENTS

BOCTOV
JEF HONGROIS
CHEF CHEVALIER
10 ATTENTATS

FONTANOT
COMMUNISTE ITALIEN
11 ATTENTATS

MANOUCHIAN
ARMÉNIEN
CHEF DE BANDE
11 ATTENTATS
10 MORTS
100 DÉMOLISSEMENTS

RAYMAN
JEF POLONAIS
12 ATTENTATS

ALFONSO
ESPAGNOL ROUGE
1 ATTENTAT

LA LIBÉRATION! PAR L'ARMÉE DU CRIME

Temizlik harekâtının önde gelen simalarından Artur London, İtiraf adlı kitabında (L'Aveu, Gallimard, 1972, s.105) sorgucuları kendisine “Beni partizanların kentlerde, hele Paris’te faaliyet gösterdiğine inandıramazsınız. Onlar yalnızca kırdı ve ormandaydılar...” diyeceklerdi. Daha ilginç MOI’yi, Göçmen İşçi Gücü olarak değil Nazi işgalcileri gibi Mouvement Ouvrier International (Uluslararası İşçi Hareketi) olarak açıklamayacaklardı. Fransız Komünist Partisi nezdinde rahatlıkla doğrulanabilecek bilgilerin, savaş boyunca parti içinde IV. Enternasyonal seksiyonu olarak MOI’nin bulunmasında ısrar etmeleri (s. 206) bir işgüzarlık olarak değerlendirilmelidir. MOI militanlarının sorgucularının lütfuna mazhar olmamalarında anlaşılır bir şey vardır yine de. Ağustos 1943’te parti yönetimine kadrolar için geçilen bir notta Manuşyan’ın Troçkist eğilimli olduğu belirtiliyordu. Hiç şüphesiz Manukyan ile karıştırılmış. Ancak bu karışıklık Prag duruşmalarında da görüldüğü üzere tarihselleştirilmiştir.

Grubtaki birçok insan gibi Manukyan, nam-ı diğer Arpen Davityan da tarihe geçmek için özel bir an seçme lüksüne sahip olmayanlardandı. Grubun en yaşlısı (44) olan Davityan, Rus devriminde bir Kızıl Muhafız, Kızıl ordu mensubu; Stalin muhalifi olarak partiden ihraç edilip sürgüne gönderilmiş, kaçarak İran üzerinden Troçkist örgüt tarafından Paris’e getirilmişti. Troçki’nin oğlu Lev Sedov ile çalıştı. Daha sonra bir işçi olarak hayatını sürdürdü. Gruba nasıl olarak girdiği üzerine bir bilgi yok. Parti kanalıyla olmadığına göre geriye cemaat içi ilişkiler kalıyor. Manuşyan Meline’ye mektubunda Manukyan’ın hatırlanması için özel bir cümle düşüyor. Onun siyasi fikirlerinden habersiz olması imkânsız.

BIZE KALAN ENTERNASYONALİZM

Manuşyan grubunun faaliyetlerinin bugün için mana ve ehemmiyeti için iddialı olanlardan biri, bu yıl “tarihin yararı bugünü aydınlatmaktır” diyerek konu hakkında bir film yapan Robert Guédigian. Alman bir anne ve Ermeni bir babanın çocuğu olan Guédigian bize liman işçisi olan babasından belli ki etkilenmiş ağır bir Marsilya havasında işçi dünyasını

sunmuştur. İlk Komünist Parti’de, şimdilerde Sol Parti’de siyaset yapan Guédigian, L’Armée de Crime ile Meline Manuşyan’ın kitabında okuduğumuz bir aşkın eksenindeki bir direnişi, genel olarak işçi hareketinde yitirdiklerimizi yeniden kazanmamız için filme çektiğini anlatıyor. Denebilir ki polisiyeden siyasal münazaraya bugüne kadar söylenenlerin ötesindeki bir bakış açısıyla efsanenin diriltilmesine çalışır. Tarihin önemli bir anında beliren efsaneye Manuşyan grubunu örnek gösterir. Meline’nin altını çizdiği husus, Guédigian için de geçerlidir: Enternasyonalizm. Guédigian’ın seyirciden istedikleri çok açıktır, “bu filmi görenler karşısına dikilmesi reddedilmesi gereken şeylerin olduğu hissiyle” çıkmalı. “Sonuçta direnmek yaşamaktır.” Meline Manuşyan da “...her hayat ayrı bir kavgadır. Bizimki, Manuş’la benim hayatımız, belli bir kavganın parçasıydı. Bu kavganın çehresi değişmiş olabilir, daha çok ve sık sık da değişecektir. Fakat kavga daima sürecektir. Hayatı hayat yapan da budur işte,” (s. 143) der.

Meline Manuşyan kitabında her ne kadar Misak Manuşyan’ı anlatıyor olsa da aslında direnişi, Manuşyan Grubunu, barbarlığın sillesini yemiş basit insanların insanlık onuru (Meline açıkça Manuşyan’ın kendi onuru için verdiği mücadelenin insanlık onuru için verilen mücadeleyle aynı şey olduğunu belirtir) adına yaptıklarını anlatmaktadır. Yaşayanların, barbarlığa karşı direnmekten başka bir şey düşünmediği bir hadisenin bugün için kendilerini çok aşan bir anlamı olabilir. Milli bileşimi itibarıyla herhangi bir “ulusal” ağırlığı olmayan bir grubun, büyük ölçüde kendi ve çevrelerinin sınırlı imkânlarıyla yürüttükleri ve hayatlarına mal olan mücadelelerine üç renkli bayrağın dar geleceği açık.

Milliyetçiliğin ve muhafazakârlığın azgınlaştığı bir dünyada bu hikâyenin unutulmaması, unutturulmaması umudun yeşertilmesine küçük de olsa bir katkıda bulunabilir. Manuşyan Grubu efsanesi sahipsiz; ardında örgütlü herhangi bir güç yok. Çarpıtılamayacak kadar basit. Suda balık havada kuş kadar çok olanların efsanelerinden. Guédigian’ın dediği gibi, yitirilen çok şey var, yeniden kazanılması gereken. Bunlardan biri de böylesi hadiseler.

(Bu yazı Agos Kitap/Kirk ekinin 14. sayısında (Aralık 2009) yayımlanmıştır.)

Kaynak: yaniyol.org